

ЧАС У ПОЕЗІЇ ОЛЬГИ СЕДАКОВОЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (48)

УДК 821.161.1.09

DOI:10.24144/2663-6840/2022.2(48).54-61.

Медуха О. Час у поезії Ольги Седакової; кількість бібліографічних джерел – 19; мови українська та російська.

*Роботу виконано за підтримки проєкту KEGA н. 021UCM-4/2020 з назвою**Tvorba učebnic pre rusko-slovenské sekcie bilingválnych a slovanských gymnázií.*

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розширення практики формування літературознавчого та критичного знання про час як одну з універсальних категорій та характеристик буття. Додаткова актуальність засвідчена порівняно невеликою кількістю робіт, присвячених саме метафізичній творчості Ольги Седакової та проблематиці аналізу часу в поезії загалом.

Одне з основних завдань запропонованої розвідки – переглянути підходи до аналізу часу в поетичних текстах (експлікованих та імплікованих його виявів), на основі чого отримуємо можливість досягти мети дослідження, а саме: сформулювати уявлення про образ часу за допомогою аналізу його структурно акцентованих імплікацій та специфіки експлікованої присутності часу в поезії Ольги Седакової на матеріалі збірки «Вірші» («Стихи») 1994 р. Головними методами є наратологічний підхід до виокремлення ліричних епізодів поетичних текстів, що дає нагоду розставити акценти у зв'язку з застосуванням феноменологічно-орієнтованого герменевтичного методу. Дослідження додатково звертається й до точного інструментарію: статистичного аналізу лексем текстів збірки Ольги Седакової. Завдання – вказати на особливості досліджуваного матеріалу щодо дискурсу метафізичного напрямку в літературі – виконується на основі побудови моделі функціонування часу у зв'язку з часом як філософською категорією і як предметом філософських (метафізичних) теорій про специфіку людського сприйняття часу. У результаті ми бачимо, що основною стратегією ліричного суб'єкта є формування персоніфікованого образу часу (сегменти історичного часу, етапи людського життя), подальший діалог із ними. Присутня стерта метафоризація (час йде, летить), проте під час реалізації образу часу як структурно важливого його метафорика переосмислюється. Імпліковані уявлення про минуле, теперішнє й майбутнє також відзеркалюють авторський світогляд. Створені образи часу як одного (вічного та одиничного, близького до трансценденції, Бога) та часів, що не мають милосердя, виконують окремі функції в текстах. Отже, виконання сформованих завдань надає нам уявлення про світогляд письменниці та потенціали тлумачення її творчості, які дозволяють підтвердити належність авторського світогляду до напрямку необароко сучасної поезії, а також дають нам можливість спроектувати майбутні дослідження текстів не тільки обраної поетеси, а й метафізичної (релігійно-філософської) поезії загалом.

Ключові слова: Ольга Седакова, метафізична поезія, необароко, ліричний суб'єкт, художній час, категорія часу.

Постановка проблеми. Через певний час після написання текстів дослідники літератури мають змогу визначити, який із них став більш популярним чи канонізованим певними процесами (включення тексту до репрезентативних збірок чи списків, присвоєння нагород на конкурсах тощо). Водночас літературознавець має можливість побачити розвиток стилю автора, його світогляду (на противагу безпосередньому аналізу найсвіжіших текстів). Місце й час, у якому перебуває дослідник, безсумнівно, формує контекст його досліджень. Звернення в текстах до універсальї людського сприйняття (ідей простору, часу, сенсорики й так далі) на рівні їх об'єктивізації як тем тексту або на рівні виходу дослідницької інтерпретації на вічні теми залишається одним із незмінних сенсів текстових практик розуміння та інтерпретації загалом. Це дослідження є спробою категоризувати присутність часу в поетичних творах не тільки за його конкретизованими образами в текстах, а й за тактиками перебування авторського суб'єкта в часі, що обираються творцем свідомо й інтуїтивно.

Для вивчення стану сучасної (віддаленої від нас на 10–15 років) літератури в літературознавстві використовується стилістичний аналіз, орієнтований на систематичне дослідження поетики текстів епохи. У нашому випадку цією епохою (та стилем певних текстів) є постмодернізм (чи навіть постпостмодернізм, метамодернізм). Водночас у літературі наявні

напрями з відповідними жанровими специфікаціями, які зберігають свої теми та принципи побудови тексту в порівняно стабільному стані. Структура тексту все ж зазнає впливу тенденції переосмислення форми (наприклад, експерименти з віршуванням у поезії, розширення інтермедіальності), проте в поезії зберігає мотиви та стратегії розгортання ліричного суб'єкта, як-от його орієнтацію на внутрішню діалогічність, що якнайкраще підходить до філософської тематики поезії. Отже, актуальність проблематики нашого дослідження полягає в потребі розширення прихованих особливостей груп поетичних текстів, які створено в метафізичному напрямі. Зокрема, оригінальний внесок сучасних поетів у цей напрям, їхня стратегія реактуалізації культурних надбань минулого є подібними до художнього методу необароко, про що свідчать наявні дослідження А. Grominová [2018], S. Sandler [2006], А. Lutzkanova-Vassileva [2005]. За матеріал, що, на думку дослідника, має вищезазначені характеристики, обрано поетичні тексти зі збірки Ольги Седакової «Вірші» («Стихи») 1994 р. Вибір аргументовано з огляду на наявні дослідження поетики авторки J. Von Zitzewitz [2015], S. Sandler [2006], А. Lutzkanova-Vassileva [2005]. Частково запропонована проблематика розробляється в збірці наукових статей «Ольга Седакова: стихи, смыслы, прочтения» [2017]. На нашу думку, проблематика функціонування часу в поезії Ольги Седакової потребує ширшого викладу й доповнення тезами на

спростування чи підтвердження дослідницької гіпотези щодо характеристики матеріалу як метареалістичного і метафізичного, тобто необарокового.

Отже, **метою** нашого дослідження є сформулювати узагальнену модель світогляду Ольги Седакової на основі аналізу експлікованих та імплікованих проявів часу, що є однією з основних категорій людського сприйняття. Метафізика тісно пов'язана з проблематикою часу і простору як основними поняттями, за допомогою яких людина взаємодіє зі світом [von Zitzewitz 2015, с. 183]. Однак систематичний аналіз цих двох категорій потребує достатньо великого обсягу дослідження, тому пропонується розвідка має вузький фокус. При аналізі імпліцитних виявів часу нашу увагу зосереджено на потенційних тлумаченнях текстів. Оскільки імплікація часу також містить, наприклад, граматичні структури, їхній аналіз не є частиною цього дослідження. Найкращим методом вивчення всіх рівнів імплікації часу слугує комплексна розвідка з використанням точного інструментарію: статистичний аналіз лексеми «час» (мн. і од.), лексем із семами «час» в обраному матеріалі. Мета зумовлює такі **завдання**:

- на основі попередніх досліджень переглянути підходи до аналізу часу в поетичних текстах (як філософської категорії, як експлікованої та імплікованої присутності часу загалом);
- відібрати матеріал, що містить лексеми *час* («время») та *часи* («времена»), визначити спільні принципи їхньої реалізації та проаналізувати отримані статистичні дані, категоризувати їх;
- проаналізувати наявні варіації образу часу, їхні потрактування з огляду на враження і досвід реципієнта (дослідника), міжтекстові зв'язки збірки та метатекст авторки;
- оцінити стратегію ліричного суб'єкта та її місце в моделі світосприйняття Ольги Седакової;
- окреслити стилізову характеристику текстів авторки, а також специфіку її світогляду.

Задля досягнення поставлених завдань як основні обрано такі **методи**: герменевтичний метод з урахуванням феноменологічних акцентів дослідження, наратологічний, структурний методи з відповідними специфікаціями щодо використання їхнього інструментарію.

Аналіз досліджень. Дослідження світогляду поета й подальший аналіз образу часу в його творах є предметом багатьох літературознавчих робіт, які мають на меті сформулювати модель світу автора та дослідити поетичний жанровий дискурс довкола метафізичної поезії [Grominová 2015; Бабенко 2014; Миронюк 2001; Павельєва 2020; Шарова 2009]. Щоправда, частка робіт, які присвячено саме експлікації часу в текстах, значно менша за частку робіт на прозовому матеріалі, адже дослідження художнього часу, хронотопу прози, насамперед роману, формувалися для висвітлення проблематики прозових жанрів за наявної можливості більш детального аналізу тексту, який перебуває в довшому та ширшому часопросторі. Це значно звужує кількість робіт, які оцінили б імплікативне функ-

ціонування часу в поезії. Ба більше, дослідники М. Бабенко [2014], Л. Миронюк [2001], Т. Шарова [2009] аналізують час або як категорію, або як тему чи мотив авторського світогляду [Grominová 2015], або в більш специфічних взаємовиявах часу та простору [Sandler et al. 2017]. Приналежність творчості Ольги Седакової до метафізичного напрямку, оригінальні філософські концепції автора є об'єктом зарубіжних досліджень, серед яких варто виокремити розвідки А. Lutzkanova-Vassileva [2005], S. Sandler [2006], J. von Zitzewitz [2015].

Тенденція до занепаду досліджень імплікативного функціонування часу в поетичних текстах засвідчена, наприклад, у роботі науковця В. McHale [2009], який доводить необхідність відновлення досліджень з аналізу поетичного наративу. Поетичний наратив є близьким до вивчення феноменологічного сприйняття реципієнтом тексту, адже те, що характеризує «наратологічну подію», має спільну природу з оприявленням часу в тексті у якості зміни станів. Ба більше, важливим є розрізнення ліричного (lyricality) та поетичного, а також визначення поезії як такого тексту, у якому головним є не ліричне, а сегментарність (простір між рядками, самі рядки – подібно до коміксів, монтажних склейок у відео). Найменшою вимірювальною часткою сегментарності як частини поетичного є найменша одиниця, яка чинить спротив розумінню [Zitzewitz, с. 16]. Сегментарність поетичного тексту не тільки вимірюється в такий спосіб, але й перевимірюється, перерозподіляється під час накладання різних рівнів (незбіг речення з довжиною рядка вірша). Це відбувається таким способом, що ця сегментарність завжди несе певний сенс (не обов'язково точне семантичне значення), яким би він не був за якістю [там само, с. 18]. Інтуїція сучасних дослідників, яка сформована досвідом експериментальних нарацій, дає змогу продовжувати та переосмислювати дискусію про наративність та поетичність (у порівнянні функціонування взаємозалежних ліричності та сегментарності) поза уявленням їх у якості нерозривних протилежностей [Wee 2019, с. 104].

Аналіз поетичного наративу, як бачимо вище, має свою специфіку. Можливості систематичного аналізу імплікованого часу в структурі прозового тексту (як-от синтаксис, композиція, стилістика) з позицій наратології подано в статті «The Movement of Narrative Time» [Dry 1983]. Цей підхід здатний доповнити аналіз поетичного наративу. Вказівка на певні відрізки часу, які віднаходять своє місце на уявній часовій лінії, формують очевидну сторону наративу, що характеризується епічною дією. Прихованими знаками є час тих речень, які не відсилають нас до однієї точки в часі або є часом поза фавбулю (наприклад, дієслова умовної дії) [там само, с. 48]. Аналіз ліричного часу (такого, у якому не відбувається «подій», зміни зумовлені більшою сегментарністю) також можливо розширити залученням аналізу переднього плану наративу без аналізу дієслів. У такому сенсі це відповідатиме випадкам об'єктивації й тематизації часу, тобто використанню лексем на позначення фаз часу (фази дня, пір

року та ін.) та інших лексем із відповідними семами [Grominová 2015, с. 93]. Феноменологічний акцент нашого дослідження дає нам змогу зосередити увагу не на місці поетичного сегмента на уявній часовій лінії, яку вибудовує реципієнт, а саме на ліричному моменті, нерідко «поза» чи навіть «до» його тлумачення-абстрагування з урахуванням повного контексту теми та ідеї твору.

Додатковою позицією аналізу творчості Ольги Сєдакової є сфера феміністичних (і гінокритичних) літературознавчих досліджень. Роботою, у якій зазначено актуальність та ефективність такого підходу до текстів письменниць, є стаття проф. Н.П. Бєдзір [Бєдзір 2014]. У ній виокремлено такі риси жіночої прози: «самоцінність авторського голосу, автобіографізм, поліфонічний монологізм, сповідальна інтонація зізнання, психологізм (навіть психоаналітика) героїв, потреба діалогу з національною модерністською феміністською літературною спадщиною – все це ознаки як модерністської, так і постмодерністської художньої практики» [там само, с. 147]. Зазначимо, що на більш загальному рівні ці риси є виявом уваги авторок до ліричного (lyricality [McHale 2009]), тобто зменшенням навантаження подіями на користь навантаження думками чи комплексами почуттів (емоції та сенсорика, поглиблена саморефлексія, проектування образів та тлумачень до якнайглибшого рівня). Перетворення суб'єкта в його мисленні рідше стають подіями в наратологічному сенсі. Одна з причин тенденції формального «спрощення» тексту, а насправді є відходом від реальних подій, на нашу думку, може трактуватися як реакція на перенавантаження індивіда інформацією в умовах сучасності. Ця теза підтримується виникненням у масовій культурі романтизації повільного, тихого, забезпеченого життя без великих амбіцій. Щоправда, це є і свідченням про пошуки інших стратегій формування ідентичності, засобів її утримання в цілісності, а повернення до першоджерел людського досвіду (музика, образотворче мистецтво, тілесне, увага до пердраціональних станів) сприяє цьому. Для текстів, сфера існування яких підкреслено політична, за принцип утримання цілісності особистості слугує протистояння невмотивованим стереотипам, підміні сенсів, брехні. Жанрова відкритість і одночасна структуризація таких текстів [Бєдзір 2014], на нашу думку, є результатом активізації саме «рекреаційної» функції художніх текстів, яка відрізняється від естетичної, моральної функції чи «читання заради насолоди». Поезія найкраще виконує рекреаційну функцію і для реципієнта, і для читача під час поетичних слемів, які є й перформативним актом, тобто занурені в політичний контекст. Пропоноване дослідження є спробою показати, як рекреаційна функція метафізичної поезії стає можливою завдяки налаштуванню реципієнта, як таке налаштування звертає увагу на можливість більш позитивної інтерпретації текстів. Це налаштування відрізняється від практики барокового книжника, який у читанні чи письмі шукає спокуту гріхів, проте воно також має на меті примирення та подолання екзис-

тенційного страху. Читання заради естетичної насолоди не дає подібного ефекту, тому на допомогу приходить метафізична поезія з різноманітним досвідом, завдяки якому реципієнт віднаходить себе в хаосі.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що в античній філософії час належав до основних категорій. Цікаво й те, що для греків (та інших народів) час минулий був попереду, перед очима, а майбутній – за спиною, бо людина постійно «ще не повернулася», щоби його побачити [Європейський словник філософій 2013, Т. 3, с. 213]. Тобто уявлення про плин часу зліва направо та з-за спини перед очі має потенціал варіативності в антиноміях-описах. Сучасне уявлення про час фізичний впливає на протенсію дослідника текстів культури. Так, наприклад, постмодерний текст, що має кліповий характер та навантажений інтертекстуальною грою (якщо мова йде не тільки про формальні, а й про світоглядні особливості), може сприйматися не тільки як безвихідь у потоках інформації чи як примітивна реалізація абсолютистської тези «увесь світ – текст». Ми можемо прочитати це як засвідчення «сингулярності» творення текстів, що є холістичною рисою системи з творення значень. За орієнтир у «сингулярності» логічні операції, традиційні практики інтерпретації слугувати самостійно не можуть. У підсумку, ми фокусуємося на пошукові холістичних характеристик відокремлених систем, у літературознавстві – на окресленні символізму «темних» місць текстів. «Символізація» дає змогу тимчасово спростити незрозуміле з поміччю абстрагування, звернення до вічних питань культури, проте увага до феноменологічного споглядання символів та процесу читання стає одним зі шляхів налагодження зв'язку людини із собою та іншими. Багатий візуальний досвід змушує реципієнта інтерпретувати метафори без залучення абстракцій.

Для творчості російської письменниці Ольги Сєдакової характерна поетична самосвідомість високого рівня, орієнтація на європейську культурну спадщину та релігійні мотиви. Довгий час її творчість є частиною літературного андеграунду (як творчість Єлени Шварц, Івана Жданова та інших). Авторка приділяє увагу й церковнослов'янській історії, і здобуткам української філософії (Г. Сковорода), виводячи віднайдені відкриття в широкий європейський контекст. Авторка має на меті розгорнути перед реципієнтом місце зустрічі й радості, що наблизило б читачів до прийняття складних моментів людського існування, із тим – до ідеї про щастя як найкращий університет життя [Сєдакова 2011]. Ідея повсякденного щастя людини – це володіння певною нормою гармонійного буття, завдяки якому людина має сміливість прислухатися до себе та інших, формулювати свої бажання, ділитися знаннями. Така людина бажає прозорості в стосунках і прагне до гармонійного залучення раціо в моменти конфліктів. Це не забороняє біль, печаль, екзистенційний страх (тим паче їхні вияви) – вони також мають свій сенс, їм потрібно давати місце й час відбутися. За розповідями авторки, вона не є носієм такої

свідомості, а зустріла її в друзів з Італії – таке світосприйняття більш властиве центральній та західній Європі. Чи наближається філософський світогляд Ольги Седакової, реалізований у тексті, до перелічених ідей? Пропоноване літературознавче дослідження представляє результати, які слугуватимуть за основу відповідей на подібні культурні питання.

У який спосіб *weltanschauung* авторки контекстуалізує «візуальний наратив» поезії? Ліричне сприйняття Ольги Седакової ґрунтується не тільки на «відкритті» особливого моменту природи чи почуттів, які зазвичай називають об'єктом поетичного висловлювання. Специфіка метафізичної природи текстів полягає в тому, що авторський суб'єкт стикається з відкриттям нерідко зі сфери нумінозного досвіду. Отже, його феноменологічне споглядання потребує більше ресурсу, триває суб'єктивно довше і водночас не збільшує реальну тривалість повідомлення. Це відповідає меті посилити не лінійне, а одночасне сприйняття ліричного, яке є важливим для поетеси. До того ж, як авторка дає зрозуміти, саме «чиста» гра, а не збір переосмислених цитат, розкладених у постмодерній стилістиці, є важливою для неї як модус сприйняття, що до нього легко призвичаюються діти й що знаходить паралелі в словах Г. Сковороди про «ширу радість» та в стані *laetitia spiritualis* [Седакова 2011, с. 104]. Посилання на теологічну паралель формулювання цього модусу та на філософію Г. Сковороди формує наше уявлення про необарокові риси поезії авторки.

Аналіз лексем *час* («*время*») та *часи* («*время*») дав нам змогу виокремити акцентовані уживання образу та неакцентовані (серед останніх, наприклад, «холодное время» на позначення низької температури, зимового часу). Основне значення *часів* (мн.) дорівнює кільком епохам чи вікам, тобто є узагальненням множини сегментів історичного часу. Оскільки Ольга Седакова окремо говорить і про різні часи-стати людини впродовж життя, *часи* мають потенціал бути інтерпретованими як етапи життя без залучення лінії історії. Тобто це часопростір дитинства, юності, старості чи болю, щастя тощо – на це звертають увагу різні дослідники [Сандлер і др., 2017]. Наприклад: «*Я выхожу из времени терпенья*» [Седакова 1994, с. 36], «*Вот, я вышел из времени горя, и теперь хорошо, хорошо*» [там само, с. 46]. Ці реалізації змушують реципієнта порівнювати еквівалентність часу терпіння чи горя всьому триванню життя, виходу з часу – смерті, що є можливим, та не обов'язковим тлумаченням.

Повернемося до часу цілого, метафізичного та історичного. Прадавній, міфологічний час присутній експліцитно у використанні власних імен: «*И время движется, как реки Вавилона*» [там само, с. 35], «*Там летает ветхое время, как голубь из Ноева века*» [там само, с. 151], «*И знаешь ли, царь, не лекарство, а труд – душа для души, и протянется тут, как мужи воюют, как жены прядут руно из времен Гедеона*» [там само, с. 173]. Для підсилення зв'язку з часом епічним, легендарним, для налаштування модусу викладу слугує використання анафори «і» на початку речень чи їхніх частин. Це

сприяє і спробі підсилення відчуття «одночасності», про яку каже авторка у своїх метатекстах, які наведено вище.

Час зображається у зв'язку з водною стихією: «*как реки Вавилона*» (наведено вище), «*Время над ним ведет невысокую волну*» (персоніфікація – час, що забуває) [там само, с. 103]. Окремої уваги заслуговує елемент водної стихії в наступній метафорі: «*как в раковине ходит океан – сердечный клапан времени*», [Седакова 1994, с. 255]. Цей образ залучає насамперед сенсорні відчуття. Звук раковини, прикладеної до вуха, є постійним шумом, що формує візію водного простору, за якою йде бачення й берегів, отже, і хвиль. Їхнє накочування має ритм, воно нескінченне, і його рух подібний руху крові у серці, що й формує образ серцевого клапана часу. Візуальне відновлення затемненої метафори є перерагою феноменологічної установки сприйняття кількох ліричних сегментів: «*в раковине ходит*», «*ходит океан*», «*сердечный клапан*», «*сердечный клапан времени*» [там само]. Перерозподіл уваги реципієнта (формування «ліричності») призводить до необхідності витратити зусилля на відновлення образу, тому ця затемненість ефективно сповільнює час читання.

Час персоніфікується в наступних цитатах, де також є інтертекстуальна гра (посилання на біблійні тексти). Персоніфікація використовується разом із загальноприйнятою семантикою довкола образу часу (час йде, летить), проте й доповнюється авторським винайденням: «*И если время утешает, то примет вас, как слезный плат, как со свечи нагар снимают, как в окна ласточки летят*» [там само, с. 17], «*Время шло, куда глаза глядят. <...> Но уже вошло и встало время*» [там само, с. 88], «*Подойди, милосердное время, выпей моей юности похмелье, вытяни молодости жало из недавней горячей ранки – и я буду умней, чем другие!*» [там само, с. 132], «*Там летает ветхое время, как голубь из Ноева века*» [там само, с. 151], «*И медленно катилось время, как молния в раннем детстве*» [там само, с. 158], «*И время шло, и время было слово, не называя ничего другого*» [там само, с. 184]. Нашу увагу привертає зміна функцій і характеристик часу на такі, що зазвичай властиві Богам: тема милосердя та прощення. Таке звертання до часу в монолозі суб'єкта вказує як і на спробу прийняти скінченність людського життя, так і на зв'язок із темою «час (історичний) та поет».

Історичні епохи, серед яких і сучасність, також подаються за допомогою персоніфікації: «<...> *И этот всевещающий сосуд, который сохраняют времена для некоего нового вина*» [там само, с. 239], «*Увы, нас время учит не смиренью, а недоверью*» [там само, с. 275]. До того ж ліричний суб'єкт звертається і до зв'язку між сегментами історичного часу: «*Ты, связь времен, и если ты бываешь (а разве нет?), ты сон выздоровленья, и медленно течешь, и долго видишь детей перед могилами детей*» [Седакова 1994, с. 199]. Ця персоніфікація контрастує з образами персоніфікованого часу як милосердного. Зв'язок часів є водночас перехідним

розтягненим моментом, наявність емпатії якого поставлено під питання. Його неможливо прирівняти до очікування, бо це лімінальний стан без чіткого уявлення про те, що буде «після», тобто він не має сенсу завдяки виконанню функції переходу.

Лімінальний характер має осмислення ліричним суб'єктом смерті: «*Буду я ехать и думать в своей пустоте предсердечной, ехать, и ехать, и плакать о смерти моей бесконечной...*» [там само, с. 31]. Попри систематичне оприявлення християнських цінностей у творах Ольги Седакової, тут бракує мотивів відкладеної божої нагороди, наприклад, обіцянки раю (принцип середньовічного світогляду та тема багатьох теологічних роздумів). Тому нескінченність смерті в наведеній цитаті не обов'язково пов'язана з вічним позаземним щастям. Те, що буде після смерті, або сама смерть, є нескінченним за замовчуванням. Реципієнт також має змогу порівняти неіснування себе до народження зі здогадкою про таке ж неіснування після смерті.

Особливе ставлення до постулювання та осмислення вічного часу (чи принаймні такого, що більший за відведений людині на землі) виявляється в статистичному співвідношенні використання слів із семою «час» у збірці: «*всегда*» – 29, «*никогда*» – 16, «*сейчас*» – 2. Текстом на користь статистичної переваги «завжди» є вірш «*Всегда есть шаг, всегда есть ход...*» [там само, с. 179], який і розробляє проблематику постійності. Розгортання впевненості, надії та віри є зв'язком людини з трансцендентальним, спробою вийти з-під тиску минулого та майбутнього (подібно притчі Ф. Кафки). Сегменти ліричного нарративу мають форму підсиленого ритму, що вводить контекст магічного слова, заклинання та (парадоксально) контекст відліку часу, що нагадує про його обмеженість. Отже, метафізика вірша закорінена в християнському світогляді, який приймається з усіма парадоксами людської свідомості.

Ольга Седакова звертається не тільки до образу Вічності з інтенцією, подібною до тої, з якою книжники доби бароко використовували Вічність та тематизували час у їхніх творах. У її творчості наявні спроби поєднання часів, які потребують розширеного коментаря. У філософії часу (метафізиці) є кілька напрямів, серед яких для нашого дослідження варто зауважити такі: презентизм, етерналізм (з його детермінізмом) та теорія часу як блоків (де є тільки минуле та теперішнє). Та чи інша теорія характеризується тим, який час постулюється як істина для людського сприйняття [Miller 2013, с. 345]. Ольга Седакова виходить за межі класичного (граматичного) розрізнення минулого, теперішнього та майбутнього, долучає міфологічну рису – магічне сприйняття циклічного – або постулює варіації одностанності однієї з граматичних часових формацій з іншою: «*Но ты повторяй: это то же и то же, что было, и будет, и полно по край*» [Седакова 1994, с. 98], «*Не о том, что было, не о том, что будет, – ничего не будет. Ничего не бывает*» [там само, с. 137], «*И вода глубины, и огонь перевернутых стран снова будущим будут и в будущем будут двоятся*» [там само, с. 177].

Звісно, подальша тематизація минулого та майбутнього знаходить відбиття в мотивах пам'яті, долі та пророцтва. Ці мотиви не завжди є експлікованими, проте виявляються в налаштуванні ліричного суб'єкта говорити про часи впевнено: «*И что было, того не будет. Будет то, чего лучше не бывает*» [там само, с. 165], «*Так оно было и будет. Даже если не будет. Так*» [там само, с. 248] (етерналізм), «*Не снится ей покой. А снится то, что будет под рукой, что быть должно*» [там само, с. 264] (прокування). Така формація наближає пропозицію авторського суб'єкта до позиції епічного автора-всезнавця. Водночас його всезнання не здатне передати всі комплексні сенсорні образи, концентрацію досвіду: «*Есть времени цветок, он так цветет, что мозг, как хризопраз, передает в одну ладонь, в один глубокий крах*» [там само, с. 225]. Реципієнт може лише спробувати вийти назустріч досвіду незвичайного відкриття ліричного суб'єкта – квітки часу. Квітка – досвід візуального, візія прошарків мозку-призми, що передає видозмінений образ неможливого досвіду як увагу до долоні, яка приречена на невдачу і супроводжується відчуттям глибини, дезорієнтації, баченням лінії долоні як такої ж глибини відчаю перед долею.

Мотив пам'яті поєднано з темою через нагадування в таких цитатах: «*Чугунный ангел <...> велел не забывать, что времени немного*» [там само, с. 199], «*время не ждет, он играет*» [Седакова 1994, с. 251], – аж до завершення часу: «*Листья еще сверкают, ветки глотают свою высоту, но время вышло. Гнев созрел. Слово в горле уже*» [там само, с. 306]. Вичерпність часу не викликає жалю за тим, що не було реалізовано, проте є додатковим аргументом на користь дії зараз. Адже коли час на розвиток, читання вже вийшов, приходиться неможливість уникнути потреби дії – навіть бездія урахується як вибір суб'єкта. Тільки потім час, що вийшов, стає моментом приходу смерті. Остання цитата обрана з вірша, присвяченого Івану Жданову, поезія якого характеризується як метареалістична [Grominová 2018, с. 135; Sandler 2006]. Метафізика та створення інших світів, тобто системне міжтекстове розгорнення світогляду (що реалізується і у функціонуванні часу) у тексті за допомогою морально-етичних ідей – є також рисою необарокової поезики.

Усвідомленню моменту потребі дії передують зустрічі-каталізатори якісної зміни світогляду й налаштування суб'єкта. Важливо відновити баланс та цілісність ідентичності. За орієнтир відновлення, як ми бачимо вище, слугує радість сприйняття. Мотиви осяяння, оприявлення відкриттів на рівні нумінозного досвіду в текстах Ольги Седакової мають конотацію пієтичного *laetitia spiritualis*: «*Когда покажется: сейчас пойму все, все...*» [Седакова 1994, с. 274], «*Будто вдруг непомерные двери растворя у всех на глазах*» [там само, с. 187]. Проте для Ольги Седакової є важливою ще одна характеристика: налаштування на дитяче минуле, адже відкриття стається як пригадування, повернення до часу дитинства, яке уможливорює прийняття й парадоксальних

речей у їхній повноті (див. «Играющий ребенок» [там само, с. 251]). Цей сентиментальний момент хоча і знижує інтелектуальні пошуки та радощі надскладного мислення тих, хто практикує читання і письмо як філософську медитацію з релігійною метою, – все ж наявне в релігійному світовідчутті. Відома порада Ісуса Христа «бути, як діти», тобто безпосереднішими та простішими. Тому ліричність поетичного моменту, що викликає зацікавлення та радість, закладає фундамент для синтезу художнього модусу й раціонального аналізу зовнішнього світу. Їхні обмеження в окремішності перестають мати велике значення, тому що ментальне знаходить свій вияв у практиці як найвищому ступені налагодження розбіжностей.

Питання практики та ціни вираженого матеріально (політична дія) слова супроводжує наше сприйняття й тоді, коли читаємо такі рядки: «*как соловей – лучше умрет, чем не поет, что поет, чем не напишет на шелке времен, что не может целый народ*» [Седакова 1994, с. 295]. Шовк часу стає за культурну пам'ять, у просторі якої можливі лише артефакти (про що докладно пише проф. А. Ассман). Хоча Ольга Седакова в есеї «Похвала поезії» з тої ж збірки зазначає, що, наприклад, канонізація творів є виявом багатолітньої довіри до них: «“Бессмертные произведения” вообще по большей части состоят из многолетней доверчивости к ним, чем из своей материи, в общем-то, полумнимой» [там само, с. 352]. Механізми політики культурної пам'яті, врешті-решт, впливають на авторку як на людину [Данилова 2022], так чи інакше залучену до соціальної сфери буття. Тим більше, що кульмінацією стратегії ліричного суб'єкта в її творчості є саме практика.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки. Узагальнена картина експлікованого часу взаємозумовлена специфікою основних імпліцитних виявів часу, що привертає увагу реципієнта. Основною експлікованою стратегією ліричного суб'єкта є формування персоніфікованого образу часу, що уможливорює форму одностороннього діалогу з ним. У текстах використовується стерта метафоризація (*час йде, летить*), проте під час реалізації образу часу його метафорика переосмислюється. Іншою стратегією є використання множини слова *час* («*времена*»), яка вказує на групу сегментів історичного часу чи етапів людського життя. Ліричний суб'єкт відповідно формує образи часу як одного (вічного та одиничного, близького до трансценденції, Бога) та як часів, що не мають милосердя, адже останні повертають суб'єкт до його рефлексії над обмеженістю людської природи в часі. Отримані в процесі дослідження структури можуть слугувати моделями для укладання поетичних тезаурусів та аналізу трактувань потенційних значень символів та частин тексту з затемненням значенням.

Широке інтертекстуальне поле має великий потенціал для майбутніх досліджень, аргументує наявність спільних рис перехідних епох, зокрема постмодерну (поліциатність) та бароко (збір та ен-

циклопедизація знання). Первинний аналіз вказує на принципово синтетичне осмислення традицій християнської філософії центральної та східної Європи.

Рекреаційна функція метафізичної поезії Ольги Седакової втілена в перших рівнях картини світогляду поетеси: у потребі сповільненого сприйняття, у відкритому та щирому налаштуванні до незвичайного у світі, осмисленні та прийнятті сегментів-часів та дружніх діалогах із ближчим до Вічності часом.

Лімінальний характер зв'язку часів та груп сегментів часів є однією з причин призупинення радісного налаштування ліричного суб'єкта. Це є наслідком перехідної природи саме історичного часу, яка не одразу приймається авторкою, тому залишається прихованою в її текстах. Щоправда, як зазначає Ольга Седакова [Данилова 2022], її суб'єктивне сприйняття стану сучасності знову зазнало змін.

Час у його граматичній призмі (минуле, теперішнє, майбутнє) зазнає впливу етерналізму, про його вибір ми можемо свідчити через методичне використання ліричним суб'єктом пророчої інтонації. Ця позиція у своїй кульмінації стає зізнанням ліричного голосу в суб'єктивній правді в такому вигляді, в якому її здатне досягнути раціо. Це зізнання набуває форм закликів, що постулюють, творять реальність. Зізнання є більш «дорослим», раціоналізованим варіантом дитячого налаштування на відкритість та синтез творчості та даності реального. Як результат, це формує умови для практики: готує суб'єкт до найкращої можливої дії, якої не можна уникнути, коли час відносного ліричного «неподієвості» вичерпався. Викладена в дослідженні послідовність підготовки таких умов є результатом аналізу експліцитних (на рівні лексем чи образів) виявів часу, структурно акцентованих імпліцитних виявів часу, потенціалів тлумачення функціонування часу в текстах, що дають уявлення про авторський світогляд. Отже, наявна прихована стратегія, філософський метод, що є значущими принципами розгортання моделі світу поетеси. Така практика творення тексту і, як результат, його прочитання, відповідає не тільки морально-дидактичній, естетичній, а й рекреаційній функції досліджуваної поезії. Тактика залучення трансцендентного часу, наявність надії, що зумовлює відновлення ментальних сил через взаємодію з текстом (позитивне налаштування, властиве українському бароко), прийняття «нелюдської подоби», сучасної з ліричним суб'єктом епохи (європейський бароковий песимізм), також є характеристиками функціонування часу в поезії Ольги Седакової, її творчості загалом. Стирання антиномій, гармонійне поєднання лімінальних часів та щирого налаштування сприйняття досвіду, засвоєння парадоксів розвитку, що рухається стрибками – тобто засвоєння парадоксального бачення часу – усе це є аргументами на користь специфікації метафізичної поезії Ольги Седакової як необарокової, адже використання антиномій та їхнього парадоксального поєднання властиве для текстів цього напрямку.

Література

1. Бабенко М. Категорія часу в сучасній філософській ліриці. *Слово і час*. 2014. № 1. С. 55–60.
2. Бедзір Н.П. Жіноча тема в українській, словацькій та російській постмодерністичній прозі. *Studia Slavakistica: Словацька філологія в Україні*. 2014. Вип. 15. С. 145–152.
3. Данилова А., Седакова О. О жизни в темные времена. Поэт Ольга Седакова. 2022. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://wwwpravmir.ru/o-zhizni-v-temnye-vremena-poet-olga-sedakova/>
4. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей у 3 т. Т. 3. Київ: Дух і літера, 2013. 328 с.
5. Миронюк Л.В. Категорія часу у філософській ліриці Ліни Костенко. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2001. № 1. С. 61–64.
6. Ольга Седакова: стихи, смыслы, прочтения. Москва: Новое литературное обозрение, 2017. 552 с.
7. Павельєва А.К. Проблеми вивчення літературознавчих категорій «художній час» і «художній простір»: теоретико-методологічний аспект. *Тези 72-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (Полтава, 21 квітня – 15 травня 2020 р.). Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. Т. 1. С. 231–232.
8. Седакова О. Найкращий університет. Епоха, особа, традиція. Київ: Дух і Літера, 2011. 248 с.
9. Седакова О. Стихи. Москва: Гнозис, Carte Blanche, 1994. 384 с.
10. Седакова О.А. Проза. Москва, 2001. 960 с.
11. Шарова Т.М. Василь Бондар: категорія часу як домінуючий структурант поетичної творчості письменника. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2009. Вип. 2(1). С. 87–94.
12. Dry H.A. The movement of narrative time. *Journal of Literary Semantics*. 1983. Vol. 12, № 2. P. 19–53.
13. Grominová A. Realita verus meta-realita v yrkadle poézie Ivana Ždanova. *Acta Rossica Tyrnaviensis III*. 2018. Vol. 1. S. 129–136.
14. Grominová A. Systém obraznosti a umelecký model sveta v lyrike. F.I. Ľutčeva a A.A. Feta. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. 137 s.
15. Lutzkanova-Vassileva A. Toward a Meta Understanding of Reality: The Problem of Reference in Russian Metarealist Poetry. *Studies in 20th & 21st Century Literature*. 2005. Vol. 29, № 2. P. 246–281.
16. McHale B. Beginning to Think about Narrative in Poetry. *Narrative*. 2009. Vol. 17, № 1. P. 11–27.
17. Miller K. Presentism, eternalism, and the growing block. *A Companion to the Philosophy of Time*. 2013. P. 345–364.
18. Sandler S. Mirrors and Metarealists: The Poetry of Oľga Sedakova and Ivan Zhdanov. *Slavonica*. 2006. Vol. 12, № 1. P. 3–23.
19. Von Zitzewitz J. Olga Sedakova's Journey Poems: The Spirituality of Form. *Literature and theology*. 2015. Vol. 29, № 2. P. 183–198.

References

1. Babenko M. (2014) Kategoria chasu v suchasni filofoskii lirytsi [The Category of Time in Contemporary Philosophical Poetry]. *Slovo i chas*. № 1. S. 55–60 [in Ukrainian].
2. Bedzir N.P. (2014) Zhinocha tema v ukrainskii, slovatskii ta rosiiskii postmodernistychnii prozi [The Women's Theme in Ukrainian, Slovak and Russian Postmodern Prose]. *Studia Slavakistica: Slovatska filolohiia v Ukraini*. Vyp. 15. S. 145–152 [in Ukrainian].
3. Danilova A., Sedakova O. (2022) O zhizni v temnye vremena. Poet Olga Sedakova [On Life in Dark Times. The Poet Olga Sedakova]. Access: <https://wwwpravmir.ru/o-zhizni-v-temnye-vremena-poet-olga-sedakova/> [Accessed on: 28.10.22] [in Russian].
4. Yevropeyskiy slovnyk filosofii: Leksikon neperekladnosti u 3 t. [The European Philosophy Dictionary: The Lexicon of Untranslatabilities. The Third Volume]. Kyiv: Dukh i litera, T. 3. 328 s. [in Ukrainian].
5. Myroniuk L.V. (2001) Kategoria chasu u filofoskii lirytsi Liny Kostenko [The Category of Time in the Philosophical Poetry of Lina Kostenko]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni Nauky*. № 1. S. 61–64 [in Ukrainian].
6. Olga Sedakova: Stihy, smysly, prochteniya (2017) [Olga Sedakova: Poems, Senses, Readings]. Moskva: Novoe Literaturnoe Obzrenie. 552 s. [in Russian].
7. Pavelieva A.K. (2020) Problemy vyvchennia literaturoznavchykh katehorii «khudozhnii chas» i «khudozhnii prostir»: teoretiko-metodolohichniy aspekt [The Challenges of Studying the Literary Categories of the “Artistic Time” and “Artistic Space”: Theoretical and Methodological Aspects]. *Tezy 72-oi naukovoї konferentsii profesoriv, vykladachiv, naukovykh pratsivnykiv, aspirantiv ta studentiv universytetu* (Poltava, 21 kvitnia – 15 travnia 2020 r.). Poltava: Natsionalnyi universytet imeni Yurii Kondratiuka. T. 1. S. 231–232 [in Ukrainian].
8. Sedakova O. (2011) Naikrashchiy universytet. Epokha, osoba, tradytsiia [The Best University. Epoch, Person, Tradition]. Kyiv: Dukh i Litera. 248 s. [in Ukrainian].
9. Sedakova O. (1994) Stikhi [Poems]. Moskva: Gnozis, Carte Blanche. 384 s. [in Russian]. Grominová A. (2018) Realita verus meta-realita v yrkadle poézie Ivana Ždanova. *Acta Rossica Tyrnaviensis III*. 2018. S. 129–136 [in Slovak].

10. Sedakova O.A. (2001) Proza [Proze]. Moskva. 960 s. [in Russian]. Grominová, A. (2015) Systém obraznosti a umelecký model sveta v lyrike. F.I. Ĺutčeva a A.A. Feta. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave [in Slovak].
11. Sharova T.M. (2009) Vasyl Bondar: katehoriia chasu yak dominantnyi strukturant poetychnoi tvorchosti pysmennyka [Vasyl Bondar: The Category of Time as The Dominant Structuration in the Poetic Art of the Poet]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. Serii Literaturoznavstvo*. Vyp. 2(1). S. 87–94. Access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2009_2%281%29__15 [Accessed on: 29.08.22] [in Ukrainian].
12. Dry H.A. (1983) The movement of narrative time. *Journal of Literary Semantics*. Vol. 12(2). P. 19–53 [in English].
13. Grominová A. Realita verzus meta-realita v yrkadle poézie Ivana Źdanova. *Acta Rossica Tyrnaviensis III*. 2018. Vol. 1. S. 129–136.
14. Grominová A. Systém obraznosti a umelecký model sveta v lyrike. F.I. Ĺutčeva a A.A. Feta. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. 137 s.
15. Lutzkanova-Vassileva A. (2005) Toward a Meta Understanding of Reality: The Problem of Reference in Russian Metarealist Poetry. *Studies in 20th&21st Century Literature*. Vol. 29(2). P. 246–281 [in English].
16. McHale B. (2009) Beginning to think about narrative in poetry. *Narrative*, 17(1), P. 11–30 [in English].
17. Miller K. (2013) Presentism, eternalism, and the growing block. *A Companion to the Philosophy of Time*. Willey-Blackwell, 2013. P. 345–364 [in English].
18. Sandler S. (2006) Mirrors and Metarealists: The Poetry of Oľga Sedakova and Ivan Zhdanov. *Slavonica*. 12(1). P. 3–23 [in English].
19. Von Zitzewitz J. (2015) Olga Sedakova’s Journey Poems: The Spirituality of Form. *Literature and theology*. 29(2). P. 183–198 [in English].

TIME IN THE POETRY OF OLGA SEDAKOVA

Abstract. The need to expand the practice of forming literary and critical knowledge about time as the one of universal categories and characteristics of human existence. The relative scarcity of works devoted to the metaphysical work of Olga Sedakova or to problems of analysis of time in poetry at all speaks to additional relevance of the current study.

One of the main tasks of the article is to revisit approaches to the analysis of time functioning in poetry (explicated and implicated time’s presence). Based on this task it is possible to reach the aim of the article which is to establish the author’s world-view model based on the analysis of structurally accented implications and specifics of explications of time in the Olga Sedakova’s poetry of the 1994 publication “Poems” (“Stihi”). The main methods include the narratological approach, which allows placing structural and semantic accents within interpretation in connection with the application of the phenomenologically oriented hermeneutic method. The study also uses precise instruments of text analysis: the statistical analysis of lexemes in the texts of Olga Sedakova. The task of pointing out the peculiarities of the material in relation to the discourse of the metaphysical poetry in the literature is performed based on the model of the functioning of time as a philosophical category and as an object of philosophical (metaphysical) theories on the peculiarities of human time perception. As a result, we see that the main strategy of the lyrical subject is the formation of a personified image of time and times (segments of historical time, stages of human life), followed by a dialogue with them. The dead metaphors ‘time goes’ or ‘time flies’ are used, but they are reinterpreted creatively during the implementation of the image of time as structurally important. Implicated ideas about the past, present, and future also represent the principles of the author’s worldview in texts. The images of time created in the texts serve different functions depending on whether they are images of time as a unitary unit (i.e. eternal and single, close to transcendence, to God) or images of time as periods of time. Therefore, all the set tasks completed give us an idea of the writer’s worldview and potential interpretations of her fiction. This allows us to confirm the author’s worldview as one of a neobaroque literary art, as well as to project future studies not only of Olga Sedakova’s texts, but also of metaphysical (philosophical and religious) poetry in general.

Keywords: Olga Sedakova, metaphysical poetry, neobaroque, lyrical subject, time in art, category of time.

© Медуха О., 2022 р.

Олеся Медуха – магістр, докторант кафедри русистики Університету св. Кирила і Мефодія у Трнаві, м. Трнава, Словацька Республіка; medukha1@ucm.sk; <https://orcid.org/0000-0002-0862-4550>

Olesia Medukha – master, PhD student of the Russian Studies Department, the Faculty of Arts, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Trnava, Slovak Republic; medukha1@ucm.sk; <https://orcid.org/0000-0002-0862-4550>